

A Season of Grace:
Kaingin bilang Espasyo ng
Ugnayang Pantao at Pambansa

ROMULO P. BAQUIRAN JR.

Paghiwalay sa Tradisyong Bernakular: Modernong Pamamaraan ng Naratibo

May paggagap ang *A Season of Grace* ni NVM Gonzalez sa materyal na maituturing na “thick writing,” jargon ng mga manunulat sa larang na antropolohiya sa estilo ng pagsusulat na sinusubok na mahuli ang naoobserbahang penomeno.¹ Positibista sa isang pagtingin, sangay ng estilong “naturalista” sa pagsulat. Ibig sabihin, ang kabuuan ng nakikitang pangyayari ay sinisikap na maisawika upang maihatid ang mga datos na nasa fieldwork notes at isinasalaysay ng mananaliksik bilang naratibo o kuwento.

Tingnan ang isang sipi mula sa nobela:

Perhaps, it was the rattling that the buri leaves made in the October wind. It was like music from broken guitars. Anyway Eloy did stop whimpering at last. From the trail, Sabel could see the buri trees where the wind made singing strings of their dry outspread leaves.

About a hundred yards from the bend of the trail, a scarecrow greeted her. Its coat of dry buri and banana leaves was in shreds. Around it were rice plants that seemed no longer able to hold their stalks upright from the weight of the grain. Already, the earth was beginning to send forth the scent of bran.

The worn path across a patch of sweet potatoes at the edge of the clearing led to Blas Marte’s hut. It was a bare, squat hut. The roof, ridged by thick strips of cabonegro—the blackest Sabel had ever seen—reached down on one side towards a wall of split bamboo reeds. The wall propped the eaves about a yard from the ground. A ladder consisting of three rungs, leaned against the side of the hut.

Sabel crossed the small empty yard. The side of the hut directly before her had no wall. A rice mortar and several pestles lay on the ground under the flooring of bamboo supported by stout wooden props. Sabel had not seen these props before. Blas Marte had set them up hurriedly for fear that the floor might sag once his harvest of new rice had been brought in.

“Anybody home?” she called.

She had expected to find someone preparing the noon meal for the harvesters. But there was nobody at the stove-box. They’ve gone all of them to the clearing, she thought.²

Nang ilarawan ang kabuuan ng akda bilang tila-antropolohiko, gusto kong tukuyin ang presentasyon ng materyal bilang nagtataglay ng malinaw na mga datos na masinop na inobserbahan at tinandaan mula sa di-maikakailang tunay na karanasan ng awtor.³ May katangian ng pagkaobhetibo ang paglalarawan at pagsasalaysay sa nobela. Ito ang unang dating na mararamdaman sa pagbasa ng akda. May isang tagapagsalaysay ang naratibo na tila hindi nakikialam sa daloy ng pangyayari. Hindi siya nagpaparamdam ng kaniyang posisyon sa anumang aksiyon na inilalarawan niya sa akda. Ngunit habang sinisikap niyang lumayo sa kaniyang materyal, tila higit siyang nasasangkot sa pag-akda nito. Kapag dumadako ang narasyon sa matinding damdamin ng mga tauhan, iniiwasan ng awtor na mapikot ng sentimental na tendensiya. Samakatwid, nagagawa ng awtor na sawatain ang hatak ng sentimentalismo na bahagi ng tradisyonal na nobelang Filipino na nakasulat sa mga katutubong wika. Kung kaya nga ba tinawag ni Resil Mojares ang estilo ng pagsulat ni Gonzalez bilang “a more definitive break from the tradition of the vernacular novels.”⁴

Natutuhan ni Gonzalez ang pagsulat ng nobela mula sa mga Modernistang guro tulad ni Katherine Anne Porter nang mag-aral siya sa Stanford University at iba pang unibersidad sa Estados Unidos. Isa sa mga prinsipyo ng Modernistang pagsulat ang pagtakas sa emosyon, hindi katulad ng sensibilidad na namamayani sa nobelang bernakular. Nagiging payak ang paglalarawan bagama’t mataas ang antas ng pagiging simboliko. Nagiging impersonal ang sensibilidad. Kung kaya nga ba ang tagapagsalaysay ay hindi makikita. May “invisible hand” na tila nagpapagalaw sa daloy ng pangyayari. Hindi mabalangkas (plotly) ang estruktura ng salaysay at hindi hinahalukay ang interyor na buhay ng mga tauhan bagaman nakikilala ang kanilang mga pinakabatayang damdamin ng pagnanasa at pagsisikap na mabuhay.

Ang kalikasan ang isa sa mga pangunahing tauhan ng nobela. Tila ang mga pook sa Mindoro ay kabahagi ng primordial na Paraiso at mga tauhan ay

pinasimpleng larawan ng mga tauhang Bibliko. Pinakamalinaw na dito ang tauhan ni Doro at Sabel na tila representasyon ng mga unang lalaki at babae, ni Adan at Eba na nagsisikap na umani ng ikabubuhay mula sa hinawang lupa. Maaaring basahan ng arketipikal na pagdulog ang naratibo sa pagiging simboliko ng mga tauhan.

Ang pinakapusod ng naratibo ay ang pagsisikap ng mag-asawang Doro at Sabel na buhayin ang kanilang pamilya sa gitna ng marawal na kalagayan ng mga katulad nilang walang ari-arian at nasa laylayan ng lipunan ngunit may di-masasagkaang pagnanais na mabuhay at makapagpatuloy ng kanilang salinlahi. Tinawag ito ng batang kritikong si Edgar Samar bilang paglunas sa tawag ng “gutom.”⁵

Ngunit siyempre, hindi ganap na mararating ang pagkaobhetibo ng anumang teksto. Sa akto ng seleksiyon ay nagaganap ang aktibong pagkasubhetibo ng pagbuo ng impresyon. Isang artifice ang pagbuo ng nobela. Sa kabila nito, nagawa ni Gonzalez na maiparamdam ang pagkabuo ng isang mataas na orden ng mga bagay-bagay: Na kahit ang mga ordinaryong mamamayan sa pinakaliblib na dako ng bansa sa isang historikong panahon ay naging ekspresyon ng pambansang karanasan.

Paksang Kaingero, Wika ng Inglesero

Isang malaking katanungan: Paano magkakaroon ng silbi ang isang nobelang bagama’t malinaw na pumapaksa sa mardyinalisado at malinaw na nakapaglatag ng kanilang buhay ay nakasulat sa isang wikang hindi umaabot sa kamalayan ng mismong pinapaksa nito at maging ng karaniwang mamamayan? Kontradiksiyon sa kolonyalisadong lipunan ang ugat ng hindi pagtitiyap ng “teksto” at ng inaakalang “angkop na mambabasa” o higit na nakararaming mahihirap na Filipino.

Kung kaya nga ba taglay ng *A Season* ang lahat ng parikalang gumigiyagis sa pagbuo ng pambansang panitikan. Habang itinatanghal nito ang isang uri ng buhay na nararapat na nasa dominyo ng mga nagsusulong ng makabayang panitikan, hindi nila ito mauunawaan dahil humarang ang banyagang wika bilang sosyo-politiko-kultural na hating pangkamalayan. Ang hanggahang nasa level ng kamalayan ay gumagawa ng bagong mambabasa: ang kapuwa kolonisado ni Gonzalez. Iniluwal si Gonzalez ng isang partikular na sektor ng lipunang batbat ng kahirapan at pagdurusa. Ito ang lusak na kaniyang pinanggalingan. Sa kaniyang paglipat sa kaligiran ng edukado, sa tulong ng kaniyang kakayahan sa pagsulat, tangay niya ang lahat ng karanasang nakalap

mula sa daigdig ng mga api na dati rin niyang kinasangkutan. Maaari sanang sulatin sa Tagalog ni Gonzalez ang nobela at mukha namang may kakayahan siya na gawin ito. Sa isang talakayan sa Amerika, narinig ng kritikong si Isagani Cruz ang kandidong pagbanggit sa kaniyang mga Amerikanong audience na nag-iisip siya sa Tagalog habang isinusulat niya ang mga nobela niya sa Ingles.⁶

Nasa personal na level man ang mga naging pasiya ni Gonzalez (hindi siya basta matatalimuwang ninuman hinggil sa kaniyang pasiyang Ingles ang gamiting wika sa pag-akda), indikasyon ito ng napakalakas na presyon sa awtor na mag-Ingles. Ang hamon na sumuong sa karera ng pag-akda sa Ingles ay na-reinforce ng mainam na oportunidad ng pagtatrabaho sa mga diyaryo at magazin. At sa pag-aaral sa ibang bansa, nabigyan siya ng pagkakataon na hasain ang kakayahan sa wikang ito bukod pa sa pagkatuto ng Modernong pamamaraan ng fiction. Sa ganitong sitwasyon, nalambat ang awtor ng isang uri ng gahum na mahirap tanggihan at mahirap nang itakwil kapag naisalooob at napag-anihan ng papuri at pagkilala. May mga awtor na nakita ang ganitong kontradiksiyon at nagkaroon ng pagkakataon na magbagong-loob. Isang halimbawa si Amelia Lapeña-Bonifacio na sa maraming pagkakataon ay isinasalaysay ang kaniyang paglipat sa Filipino upang maging wika ng kaniyang mga isinulat na mga dula. Higit na awtentiko diumano ang pakiramdam kapag itinanghal at napanood ng mga batang Filipino ang mga dula. Ngunit hindi rin maikakaila na ang kaniyang akda sa Ingles ay may katumbas kung hindi man may higit na malakas na bighani upang timbangin ang kaniyang karera bilang mabisa ring manunulat sa Ingles.

Nagkaroon ng pagkakataon sa Gonzalez na magsulat sa Tagalog ngunit maaaring kalimutan ang kaniyang piyesang ito sa harap ng kaniyang monumental na mga akda sa Ingles. May ilang manunulat na kapuwa bihasa sa Ingles at Filipino (gaya ni Edgardo Maranan) at nagpapatunay na kaya namang maging timbang na bilingguwal sa paglikha ng panitikan. Kahit ang mga Tagalistang tulad ni Edgardo Reyes sa isang panayam ay nagsasabing mahusay rin siya Ingles at kakayahing umakda dito kung hahamunin. Sa madaling sabi, hindi lamang iilan ang may fascination na sumulat at bumasa sa Ingles, maging sa hanay ng mga manunulat. Isa itong katotohanan na may sosyo-politiko-kultural na timbang sa sinumang modernong Filipino. Sinonimong maituturing ang modernong Filipino bilang kolonisadong Filipino. Kapag napailalim sa sistema ng edukasyon sa Filipinas, pumapasok ang mamamayan sa simbolikong Orden, at puwede pang sabihin na sa mismong makadayuhang Orden ng globalisadong mundo. Ang hindi

pumasok sa sistemang ito ay malamang na maibilang sa mardyinalisado. Ngunit sa kabila ng marawal na sitwasyong ito, may kaunting puwang para sa liberasyon. At maituturing na nga itong rurok ng parikala o ironiya. Sa mismong pagsasalooob ng modernong sistema, nagiging malay ang miyembro ng Orden na siya ay miyembro at nakapailalim sa Ordeng makadayuhan. At sa kamalayang ito, puwede siyang gumawa ng maliit at puwede ring malaking protesta at pagtalimuwang sa Ordeng kaniyang kinabibilangan. Kamalayan sa sariling sitwasyon ang tawag dito. Kung kaya nga ba sa larang ng historyograpiya (isang modelong pinagkakautangan nang malaki ng mga nasa larang ng panitikan), iginigiit ang lalong tumitinding antas ang pananaw na maka-Filipino. Simula sa pananaw na maka-Filipino ni Agoncillo, pananaw na makamasa ni Renato Constantino, at hanggang sa sikolohikong pag-unawa ni Reynaldo Ileto sa kilusang rebolusyonaryo, mayroong madudukal ang iskolar sa panitikan hinggil sa pagpapaliwanag sa kalagayan ng produksiyon ng panitikan. At maging sa larangan ng komunikasyon at relasyong pantao, ang sistema ng paraan ng pagpapahiwatig ng mga Filipino ay mapapakinabangan sa pag-unawa sa produksiyon ng panitikan.⁷

Sa katanungan kaugnay ng paggamit ng Ingles sa mga akda ni Gonzalez, partikular sa *A Season*, naipapahiwatig ng awtor ang kaniyang hindi-matakasang-kontradiksiyon ngunit sa katotohanan ay “natakasan” niyang lubid ng kontradiksiyon. Sa nabanggit ng ekonomikong pinto na binuksan ng Ingles para sa awtor, at sa pagkilala ng mga kapuwa manunulat at mambabasa sa Ingles, may mabigat na pantapat si Gonzalez. Kung inaakalang matatalikuran niya ang lahat ng marawal na karanasang dinanas at nasaksihan noong yugto ng kabataan, hindi niya itinakwil ang mga ito. Hindi niya kinalimutan ang mga kamag-anak, kapitbahay, at mga kakilalang alam niya ang likaw at amoy ng kani-kanilang buhay at pananaw-sa-daigdig. Maaring akusahan ng sinuman na “ginagamit” lamang niya ang mga materyal na iyon para sa sariling kapurihan. Ngunit hindi gayon ang maikakatwiran kung bakit ang pinaksa ni Gonzalez ay ang mga karaniwan at mardyinalisadong taumbayan ng kaniyang kabataan. Isa lamang ang hindi maitatangging dahilan: Sapagkat iyon talaga ang nalalaman niyang daigdig. Hindi siya sumuong sa larangan ng pag-akda sa pamamagitan ng pag-imbento ng hinugot-sa-hanging kababalaghan at maramdaming sentimyento ng mga dimakatotohanang tauhan, mga romantiko at sentimental na pormula para sa komersiyal na merkado.

Ngayon paano malilikha ang kabuluhang pambansa ng *A Season*? Sa pagkilala sa mismong kontradiktoryong sitwasyong lumikha sa teksto.

Bagama't nakasulat sa Ingles, batbat ng parikala ang pagkakagamit sa wikang ito. Sa anekdotang ibinahagi ni J. Neil Garcia hinggil sa bisitang nobelistang Ingles na si Bernice Reubens noong dekada nobenta, nagmungkahi ang batikang manunulat sa mga lokal na nobelista na "You should use irony more often in your literature. I haven't recognized any in most of the Filipino novels I've read." Natahimik diumano ang mga tagapakinig. Nagtaas ng kamay si NVM Gonzalez saka nagsabing "But don't you think writing our local novels in English the height of irony?" At ang bisitang nobelista naman ang hindi nakapagsalita.

Paano mangyayari ang ganoon? Ibig sabihin ba ni Gonzalez ay dapat na sa Filipino isulat ang nobelang Filipino? Ang tanong: Bakit hindi niya ginawa? Kung isusudlong ang kandidong pahayag niya kay Isagani Cruz, ("sa Tagalog ko inisip ang mga nobela ko") maaaring ang katwiran ni Gonzalez ay kahit nasa Ingles ang wika ng kaniyang nobela, hindi niya itinakwil ang ang paksang malapit sa kaniyang pagka-Filipino. Napansin na ng mga kritiko ang estilong Filipino sa diction at syntax at maging sensibilidad ng pag-iingles ni Gonzalez. Balikan natin ang isang sipi ng *A Season* at subuking himayin ang pahiwatig ng teksto:

Sabel crossed the small empty yard. The side of the hut directly before her had no wall. A rice mortar and several pestles lay on the ground under the flooring of bamboo supported by stout wooden props. Sabel had not seen these props before. Blas Marte had set them up hurriedly for fear that the floor might sag once his harvest of new rice had been brought in.

Sa maikling siping ito, agad makikita ang pagka-obsessed ng tauhan sa mga bagay kaugnay ng bigas. Panahon ito ng anihan at walang ibang masusumpungan sa daigdig ni Sabel kundi ang may kaugnayan dito. Sa unang mga pangungusap, sa mga mata ni Sabel ginagabayan ang mambabasa sa paggalugad sa espasyo sa kaligiran ng kubo ni Blas Marte, ang kalapit-kaingin nina Sabel at Doro. Pero sa huling pangungusap biglang pihit ng punto-de-bista ang tagapagsalaysay; sa pananaw naman ni Blas Marte inilarawan ang tagpuan. Nais kong magmungkahi ng bisa nitong maikling teksto sa dalawang mambabasa: Filipino at sabihin na nating mambabasang Ingles. Madaling maisasaeksena ng Filipino ang tagpo. "Bakuran" ang *yard*, "kubo" ang *hut*, "lusong" ang *rice mortar*, "sahig na kawayan" ang *flooring of bamboo*, "suhay" ang *prop*. Sa madaling sabi, natural sa mambabasang Filipino na isalin sa katutubo ang mga item na sa Ingles na nakikilala niya bilang mga lokal na bagay o kasangkapan habang nagbabasa ng nobela (at ganito nga

ang karanasan ko sa pagbasa ng *A Season*.) Mabilis siyang makakaugnay sa nilalaman ng teksto. Samantala sa isang dayuhang hindi pamilyar sa materyal sa teksto, maginging mga salita lamang ang deskripsiyon ng lugar at hindi maiuugnay ang mga ito sa mga kongketong bagay na espesipikong mga itsura at silbi sa daigdig na umiinog sa produksiyon ng palay. Hindi nito mawawari ang kagyat na halaga nitong mga bagay sa mundo ni Gonzalez.

Iminumungkahi ko lamang sa paliwanag na ito na hinahanap ng teksto ang angkop na tagabasa. Sapagkat si Gonzalez ay tumugon sa isang gahum ng produksiyon na hindi lamang naman siya ang nilikhang indibidwal (kabilang siya sa isang buong estrukturang lumilikha ng sarili nito o ang lipunan), ang mga nakatutulad din niya ng sitwasyon bilang sektor ang makapagbibigay halaga sa tekstong kaniyang nilikha. Tinutukoy ko dito ang mga produkto ng sistema ng edukasyon ng Filipinas na nakakaunawa sa Ingles at nauunawaan din ang kontradiksiyon ng kaniyang sektor at ng kaniyang lipunan sa kabuuan. Sa kaniyang pag-iipon at paglikha ng kultural na kapital sa loob ng sistemang ito, naisingit ni Gonzalez ang mga di-makataong relasyong nasaksihan niya (at nalikha sa reimahinasyon nito) sa piling mga kaingero. May alusyon ang paghahawan ng gubat sa karanasan ng mga tauhan ng *El Filibusterismo*, partikular ang pamilya ni Cabesang Tales at Mang Tano na naghirap, nagkasakit, namatayan, at inagawan ng lupang sinasaka ng mga may kapangyarihan. Sa nobela ni Gonzalez, dahil sa bahid ng Modernismo na ang estetika'y umiiwas sa anumang hayag na dramatikong sensasyon, ang opresyon ay hindi binibihisan ng ubod-ng-samang aksiyon, kundi ipinahihiwatig lamang ng payak at hindi halos mapansing pagdalaw ng mga representante ng awtoridad ng tagabayan. Ang mga kontrabida'y hindi mamamatay-tao kundi mga halos anino lamang na walang kakayahang sumira sa buhay ng mga kaingero. Ngunit ito nga ang kalakasan ng mga Diputado. Habang hindi naman sila namumuwersa, alam ng mga kaingero na hindi sila makatatangi sa mga kapritso ng mga ito, maging ng kahilingan ng Diputado ng Diputado. Ang eksena ng panghihingi ng banig na pinaghirapang lalain ng may kapansanan pa mandin ay tila walang kabagay-bagay na tagpo. Ngunit kung paanong pinangatwiranan na hindi iyon para sa kaninuman kundi sa mga "kaibigan" ay malinaw na tumuturo sa tunggaliang nagaganap sa pagitan ng nasa pagkakaingin at nasa luklukan ng politikal na kapangyarihan.

Sa madaling sabi, ang kaapihang nagaganap sa kanayunan ay mabisang nailalarawan ni Gonzalez sa kabila ng kredo ng pagpipigil (restraint) at tila pagbalewala (understatement) ng nobelistikong teknik na ginamit. Ang mga pangyayari ay tila nakakaumay at hindi pagtitiyagaang basahin. Ngunit ang

mga eksena ng opresyon ng tao na bihirang lumitaw ay may epekto ng pagdiriin at pagtatanghal. Tila mga munting bomba ang mga ito na pumupunit sa katiwasayan at tila malayo sa kabihasnang buhay ng mga kaingero. At hindi ito nasasayang sa mambabasa ng akda ni Gonzalez.⁸ Ang malaparaiso at Biblikong mga tauhan at kanilang pagtutulungan ay tila background noise na lamang sa paglitaw ng mga Diputado. Ang isinilang ng sinapupunan ng sistemang kaingin (o kahit lamang ang nakasaksi nitong nakatutulad ng antropologo na kinakatawan ni Gonzalez) ay naghahatid sa mga nawalay o sadyang walang alam sa ganitong usapin na makapagmuni-muni na mayroon palang inaapi sa mga liblib na lugar ng bansa. Ito sa palagay ko ang magiging bisa ng nobela ni Gonzalez sa pagtawid sa mga usapin ng wikang Ingles at pagbuo ng pambansang panitikan. Sa mga mambabasa ng tekstong Ingles, may hatid na lugod ng lirikong wika at idilikong tagpo ang nobela ngunit mayroon din itong lingid na pagmumulat sa katotohanan ng pang-aapi ng tao sa tao. At itong karanasan ay may pambansang reverberasyon sa usaping agraryo at pangangamkam ng lupain na halos karaniwang tagpo sa mga balita at usapin hanggang sa mga oras na ito sa lipunang Filipino. Sa madaling sabi, ang pangyayari sa panitikan na sa katotohanan ay pangyayari din sa lipunan ang pinagkakaabalahan ng *A Season*. Inaakalang may magagawa ito upang kudlitin ang kamalayan ng mambabasa saang panig man siya ng hating panlipunan nabibilang.

Kaingin Bilang Espasyo ng Ugnayang Pantao at Pambansa

Anumang naabot ng modernong kalagayan ng tao ay nagmula sa pakikitalad sa hamon at biyaya ng kalikasan. Samantalang sa mga industriyalisadong bansa at modernong pamumuhay sa mga lungsod ay tiwalag na sa kalikasan ang tao, ang ideal na pamumuhay ay laging kaugnay ng pag-iral na malapit hangga't maaari sa kalikasan.⁹ Ang kalikasan sa *A Season* ay masagana at tila naroroon at naghihintay ng pagsisikap ng tao upang mapakinabangan at malinang. Ito ang isinasagawa ng mga katulad nina Doro at Blas Marte. Napakainam na masaksihan sa panitikan kung paano hawanin ni Doro at Sabel ang makapal na gubat at kung paano tumulong si Blas Marte sa kanila. Naroon ang hinaharap ng masagang ani at muli ang bayanihan ng anumang gawain para sa ikabubuti ng tao. Ngunit isa ring masaklap na katotohanan na hindi matatakas ang pangangailangang kumain at gumamit ng mga produkto ng modernong pamumuhay na napakabatayan tulad ng arina, posporo, kerosene, at damit. At palagi ang naroon ang kaway ng “bayan” na iwan na lamang ang pakikitalad at maging boy o katulong ng kung sinong nakaangat

nang kaunti ang kalagayan sa buhay. Nasa isang matatawag na “aporiya” ang sitwasyon nina Doro at Sabel. Wala kang mapagpipilian. O kahit ano ang piliin mo ay tiyak na hahantong ka rin lamang sa marawal na buhay. Ang pakikitalad sa kalikasan ay tila ang napakaideal na mapagpapasiyahang buhay. Ngunit kung iisipin na ang dalawang anak—sina Eloy at Porton—ay hindi mahahayaang lumaki bilang tila mga matsing sa kagubatan, pipiliin mong manirahan sa bayan. Ngunit kung iisipin na sina Doro at Sabel ay dumanas na ng buhay sa bayan at kaya nga sila nagsisikap sa espasyo ng kaingin ay upang mapangibabawan ang mapang-aping relasyong pantao sa itinuturing na sibilisadong espasyo, napakalungkot ng sitwasyong kinalalagyan nila. Isang kaso na lamang ito ng pagpili kung alin ang higit na di-gasino ang kasamaan: ang kaingin o ang bayan?

Ito nga ang gumigiyagis hindi lamang sa mga sitwasyong pampanitikan kung hindi maging sa mga espasyo ng malawak na lipunan. Kung kaya nga ba pinili ko ito bilang representanteng akda na maibibilang sa mga nobelang makakabitan ng pagtuturing na “pambansa.” Umaangat sa antas na simboliko ang pamilya Agnas (Doro at Sabel) at mga kasamang tauhan bilang mga representante ng mga sektor sa lipunang Filipino. Maraming pamilya ang dumadayo sa lungsod upang takasan ang pamumuhay na malapit sa kalikasan—mga magsasaka na inagawan ng lupa sa lalawigan, mga Badjao na ayaw nang linangin ang pangngisda sa Sulu, o mga Aeta na naitulak mamalimos sa Maynila sanhi ng kalamidad sa kabundukan. Kailan lamang, napatay ang isang dayuhang pari sa Arakan (sityo ng mga Manobo) sapagkat nagtatanggol sa mga taong malapit sa kalikasan (sa kanilang ancestral domain). At kung gayon, ang karanasan nina Doro at Isabel ay maituturing na tipikal na pangyayari lamang. Hanggang ngayon, ang Mindoro ay sityo ng pag-iirangan ng mga tagabundok at tagabayan. At palagiang dehado ang mga tagabundok sapagkat naituturing na di-sibilisado at hindi kasama sa modernisado, Kristiyano, at globalisadong lipunan sa mga kabayanan at sentrong lungsod ng bansa.

At kahit problemado ang kondisyong nakasulat ito sa Ingles, naniniwala akong ang mambabasang may konsensiya (na mula sa hanay ng edukado, modernisadong Filipino na nakakatulad ng background at development ni NVM Gonzalez) ay maaantig sa panliteratura/panlipunang kondisyong itinanghal ni Gonzalez sa *A Season*. Ito pa nga ang kapansin-pansing dating, pahiwatig at diskursong binubuo ng kaniyang produksiyon ng teksto na: Isa siyang artista na ang pinakabuod ng pinagmamalasakitan ay ang kapuwang bagama’t hindi na aktuwal na kapiling ay hindi naialis sa kaniyang kamalayan

at itinampok pa sa kaniyang mga akda. Naroon sa kamalayan at damdamin ni Gonzalez ang mga pangarap ng mardyinalisado at ang mga pang-ekonomiya at panlipunang ligalig na sumasakote sa mga walang kapangyarihan. Sa pagsasaliteratura ng mga ito, naiangat ang marawal na kondisyon ng maraming bilang ng Filipino sa isang pang-imahinasyon (isang pagsasaimahinasyon) at simbolikong antas na lumalampas sa pang-espasyo at temporal na sitwasyon upang pumasok sa topograpiya ng pambansang pahiwatig at diskurso.

Endnotes

1. Maaaring mabanggit na halimbawa ng thick writing ang Lawrence Cohen, *No Aging In India*. Berkeley: University of California Press, 1998. Dito'y gumugol ang awtor ng isang dekada sa pagmamasad at pagkolekta ng datos upang mailarawan nang detalyado ang kaniyang paksa.

2. NVM Gonzalez, *A Season of Grace: A Novel*. Manila: The Benipayo Press, 1956., p. 19.

3. Sa marami sa kaniyang maiikling biograpikong tala, palagiang nakadetalye ang kaniyang paglaki sa lalawigan ng Romblon at Mindoro. Mahihinuha ang kaniyang malapit na karanasan at pagmamasad sa buhay ng karaniwang tao sa mga lugar na kaniyang kinalakihan. Hindi man ito ang fieldnote na mahihingi sa tunay na antropologo, ang tuwirang pagdanas at pagsasamemorya ng kaniyang mga nakita at narinig hinggil sa mga buhay-buhay sa nakaraan ay maitutumbas sa matamang pamumuhay na ginugugol ng siyentista-sosyal. Iniluwal ang imahinasyon ni Gonzalez ng kaligiran at sensibilidad ng lalawigan.

4. Resil B. Mojares, *Origins and Rise of the Filipino Novel: A Generic Study of the Novel until 1940*. Quezon City: University of the Philippines Press, 1983. p. 348.

5. Nasa <http://atisan.blogspot.com/search/label/NVM%20Gonzalez>. Inakses noong 29 Oktubre 2011.

6. Nasa Isagani Cruz, "Mini Critiques" *Philippine Star* 2 December 1999, sinipi sa <http://www.palhbooks.com/Gonzalez.html>. Inakses 29 Oktubre 2011.

7. Mainam na instrumento ng pagsusuri halimbawa ang *Pahiwatig* ni Melba Maggay na nagsasabing natatangi ang komunikasyon ng Filipino sa pagiging di-tuwiran, pagbatay sa pakiramdaman, paggamit ng tagapamagitan, atbp.

8. Basahin halimbawa ang komentaryo ni Erma Cuizon, "Once More, Of NVM," *Sun Star Weekend*, 23 January 2000 sinipi sa <http://www.palhbooks.com/Gonzalez.html>. Inakses 29 Oktubre 2011.

9. Pansinin na kahit sa modernong tao, pilit ibinabalik ang "natural" na kaligiran na makikita sa mga advertisement na nagtatampok ng pangarap na ito, mula sa natural na pagkain at mga subdibisyong ligid ng mga halaman at hayop sa natural na kaligiran.